

O meu trato co Millo. Pregón Meiro 2009

Avelino Pusa Antelo. (A Baña, 1914)

Un cordialísimo saúdo e a miña simpatía cara esta terra, cara todos vostedes. A miña orixe campesiña, alá en terras do Val de Barcala, na Baña, fixo que eu sentira unha vocación e unha dedicación á nosa terra e á nosa xente total e absoluta. Eu, cos meus 17 anos, asistín a un mitin en Santiago no que falaban os homes máis importantes do galeguismo daquel tempo: Antón Villar Ponte, Álvaro das Casas, Valentín Paz Andrade, e pechara o mitin Castelao. A min gustárame todo o que escoitei alí, pero sobre todo ganoume a maneira tan sinxela, tan humana, tan entrañable de Castelao, e cando saín de alí abracei a un amigo e díxenlle: “Eu atopei o camiño da miña vida”. E efectivamente, a partir daquela todo o pouco máis ou menos importante que fixen na miña vida foi servindo a ese ideal e servindo á idea daquel patriota modélico 100% que foi Alfonso Daniel Manuel Rodríguez Castelao.

Eu nacín nunha casa onde meus pais tiñan un comercio deses nos que había de todo, desde viño ata adubos, maquinaria agrícola, ferretería... pero, sobre todo, tecidos. Meu pai era un home de Ourense que ía todos os anos polo Val de Barcala vendendo teas e na casa de meu avó materno, Ramón do Peto, na aldeña de Arzón, coñeceu a miña nai, que era a moza guapa da aldea e case da parroquia. El sabía conquistar e casaron en Santiago. Por que non casaron na parroquia? Pois sinxelamente porque era un tempo en que a xente non soportaba que a unha moza -e máis se era guapa- lle viñera un forasteiro. Había verdadeiras batallas campais, ás veces con feridos e ás veces con mortos. Esta era a Galicia daquel tempo, a Galicia na que para sacarlle a outro a parella de baile había que pedir: “Permiso”. Iso aínda tiven que facelo eu, e ás veces o “permiso” terminaba a hostia limpa, comungábase ao por maior.

Vou ler o que escribín. Titúloo ‘O meu trato co millo’ por iso, por nacer nunha casa na que se xogaba co millo. Era a casa máis importante da aldea, tiña un hórreo de cinco claros, tiña nove vacas naquel tempo, unha parella de bois, un cabaliño... Eu participaba en parte; afeccionado a sachar non era moito, pero afeccionado á cousa de enxertar e iso si. De neno, na casa de meus avós maternos, dende a sementeira, a sacha, a renda... á colleita para levalo a un gran alpendre onde se facía a esfolia, ata metelo no hórreo, coa arte de colocar ben as mazarocas na divisoria de cada claro. As miñas trasnadas ás xornaleiras, de dez a quince mulleres que viñan da

zona alta de Mazaricos e que pasaban na casa de meus avós oito ou dez días, para facer a primeira sacha, a segunda, a renda... Cobraban daquela as mulleriñas unha peseta, a mantido como era lóxico. Eu dedicábame a facerlles trasnadas, ata botaba algunha mexada nunha saia, aos meus sete ou oito anos. Practicaba o deporte de meterme coas pobres das mulleres e mirar como sachaban.

Esfollar e logo debullar a man coa axuda dun carozo ou, máis adiante, xa cunha máquina de debullar. Cando esfolabamos, reinaba o que conseguía unha mazaroca distinta, de cor branca ou moura. Nunca lembro que houbera un millo coma o voso, agora ben, espigas con *graos* que podían ser de millo corvo saían moitas. O máis frecuente era o amarelo, aínda que se atopaban tamén mazarocas con varias cores. Cando aparecía unha destas mazarocas, o esfollador amosábaa dicindo: “Reino!”. E xogabamos a este deporte de reinar durante un momentíño mentres non aparecía outra: “Reino eu!”.

Eu fixen algo de todo, esfolando, debullando e indo ao muíño tamén co fol de gran. Observei moitas veces a miña avoa quentando o forno e metendo a masa para cocer a boroa e lembrome tamén de comer o leite preso -leite callado- con carolos de boroa acabada de cocer que eran para min unha lambetada. Eu hoxe tomo en case todas as comidas un iogur e eu boto de menos eses caroliños para botarlle. Durante o Entroido, lembro as filloas que facía a avoa quentando a filloeira ou sartaña con isca, que é como

nomeamos alí a follá dos piñeiros. Os netos, cando viamos que a avoa tiña un prato xa de certa altura, íamos ao asalto e ela nin se decataba sequera ata que miraba para o prato e xa estaba case baleiro. *Peghabamonos* unha enchente de filloas por todo o alto.

O meu trato co millo ten unha segunda etapa moi importante cando en 1944 o enxeñeiro de Camiños don Antonio Fernández López subvencióname unha beca na Misión Biolóxica, en Salcedo (Pontevedra), onde botei ano e medio seguindo os traballos que facían naquela horta dirixida por don Cruz Gallástegui Unamuno, o mellor xenetista de Europa daquel tempo, o que logrou os primeiros híbridos de millo partindo dos millos do país que conseguía el por medio de mestres e cregos. O labor da Misión foi extraordinario e logrou triplicar as colleitas.

Colaborei moito co único discípulo que Gallástegui tivo como xenetista, don José Luís Blanco, que aínda vive xubilado en Barcelona. Foi o home que creou os millos híbridos de cana azucrada, que no seu tempo tiveron un grande impacto. Por el marchei a Canarias a ver se alí se podían reproducir as liñas puras de millo mandándome el un millo precoz recollido a primeiros de setembro para que eu o sementara en Canarias a ver se maduraba para recollelo na primavera ou a comezas do *vrán*, porque para lograr unha liña pura de millo había que autofecundalo durante oito anos, e ocorréuselle a José Luís que se lograbamos un que madurara alí no inverno, rebaixábase en catro anos a obtención dunha liña pura de millo. Fixen a experiencia e non resultou, non chegou a madurar.

Aquela etapa marcóume e vencelloume para sempre aos traballos da Misión e a outros que desenvolvín en Tenerife, xa como membro do Laboratorio Agrícola do Cabildo Insular. Traballei na mellora do millo canario, no que había unha variedade chamada “trompa de cochino” -fociño do porco- non sei por qué, pois máis ben deberíanlle chamar maza de bombo porque era unha espiga gorda cun engrosamento tal que non entraba nas debulladoras e había que debullala a man. Era un problema para os cultivadores. Eu, dirixido polo amigo Blanco, púxenme en contacto con centros hispanoamericanos da mesma latitude que Canarias e comecei a facer cruces con liñas que me mandaban do Perú ou de Bolivia. Así logrei que aquel ‘trompa de cochino’ dera unha espiga normal e que ademais mellorara un 30%, a colleita. Alí, no Val da Orotava, xa me chamaban “el maestro de los millos”. Eu pensaba que dicían “millo” porque alí houbera galegos, pero non, houbera portugueses.

Cando volví de Canarias traballei seis anos en Zaragoza, onde fun con José Luís Blanco, producindo millo azucrado como base dunha empresa gandeira importante, Aivesa, Agropecuaria Industrial Valle del Ebro SA, pola que chegaron a ofrecer 40 millóns de pesetas que non aceptou o noso capitalista Pepiño de Arxeriz, que investira dez millóns naquela empresa.

Unha anécdota daqueles anos: Na miña comarca, cara a Mahía, na parroquia de Agrón, había un cura moi afeccionado a experimentar co millo. Contactou con Gallástegui e este mandáballe unha semente de híbridos da Misión pero facíalle a pillada de mandarlle, por exemplo, millo branco ou amarelo, e saían espigas con distintas cores. O *bon* do crego quedaba asombrado, ignoraba que na xenética hai xenes dominantes e recesivos.

Noutra etapa da miña vida traballei cunha empresa produtora de sementes de millo híbrido e pataca de semente, percorrendo Galicia dende Ribadeo ata A Guarda, vendendo sementes, facendo ensaios de rendemento, etc. Visitei creo que o 98% dos concellos de Galicia para espallar o millo híbrido. Eu visitaba as chamadas Irmandades de Labradores, que naquel tempo eran as que administraban politicamente a vida de todos os labregos. Naquela etapa percorrín Galicia de cabo a rabo facendo máis de 30.000 quilómetros cada ano. Viaxaba moito e onde vía algo que me chamaba a atención sacaba unha foto e despois, de noite, na pensión, escribía un artigo. Eu publicaba en galego no *Faro de Vigo*, na sección de Lugo, unha peza baixo o título de ‘Fiesta’. Teño centos de artigos periódicos escritos en galego do ano 60 ao 64 e, ao mesmo tempo, por se o publicar en galego era moi atrevido, escribía outro que chamaba ‘Recanto do ágro’, xa en castelán.

Teño aquí tamén unha crónica do Val da Orotava que di: “*Dirige la labor el maestro nacional don Avelino Pousa Antelo, cuyos conocimientos en esta especialidad vienen avalados, además de por los óptimos resultados que ha logrado aquí, por su magnífica labor en la Misión Biológica de Galicia, centro experimental al que pertenece*”. Como resultado do meu traballo, no semanario *Hermandad, semanario nacional de los labradores españoles*, do Franquismo, o 22 de novembro de 1958, a última páxina dedícanma a min, enteira eh!, cun artigo titulado ‘El cultivo del maíz en Canarias’ que narra o resultado desta experiencia.

De maneira que teño *algho* que ver co millo, son *amigho* do millo e amigo ademais da xente, dos produtores de millo. Considerádeme un amigo voso a través do millo corvo. Grazas.